

ΤΑ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ*

ΑΧΙΛΛΕΩΣ Γ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ

Κατά τή λήξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Β' Διεθνoῦς Μουσικολογικοῦ καὶ Ψαλτικοῦ Συνεδρίου «Θεωρία καὶ Πράξη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης», ὁ ὑποφαινόμενος (ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ γραμματέα τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ συνεδρίου) ἐπιχείρησα τὴν ἀκόλουθη συνοπτικὴ, κατὰ τὸ δυνατόν, καταληκτῆρια ἀναφορά, ὡς ἀπόπειρα λυσιτελοῦς συμπύκνωσης τῶν πεπραγμένων αὐτῆς τῆς σύναξης, ὅπου ἐπὶ πενθήμερο (Τετάρτη 15 ἕως Κυριακὴ 19 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 2003) σχολιάσθησαν τὰ «Γένη καὶ Εἶδη τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς Μελοποιίας»:

Α'. Ἡ ὀργάνωση

Ἡ ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ συνεδρίου προγραμματίσει ἐγκαιρα τὴ σύνταξη καὶ ἐκτύπωση εἰδικoῦ ἐνημερωτικοῦ ἐντύπου, τὸ ὁποῖο καὶ στάλθηκε (κατὰ μῆνα Ἰούλιο τοῦ ἔτους 2003) σὲ εὐρύτατη κλίμακα φιλόμουσων ἀποδεκτῶν. Στὸ ἐντυπο τονιζόταν ὅτι ἡ σύγκληση τοῦ παρόντος συνεδρίου ἀποτελεῖ ἐκπλήρωση μιᾶς, κατὰ τὸ πέρασ τοῦ προηγηθέντος (Α' Πανελληνίου Μουσικολογικοῦ Συνεδρίου) διατυπωθείσας, κοινῆς δέσμευσης: «νὰ καθιερωθεῖ ὡς θεσμὸς ἡ σύγκληση ἀνά τριετία διεθνoῦς συνεδρίου, μὲ γενικὸ πάντοτε θέμα “Θεωρία καὶ Πράξη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης”, τὸ ὁποῖο θὰ μπορεῖ νὰ ἔχει διττὸ χαρακτῆρα: μουσικολογικὸ καὶ ψαλτικὸ-καλλιτεχνικὸ». Μαζὶ μὲ τὸ πρωτογενὲς πρόγραμμα, καταγραφόταν ἐκεῖ ἀνοικτὴ πρόσκληση πρὸς ὅλους τοὺς ἐπιστήμονες, τοὺς ἐρευνητῆς τῆς θεωρίας καὶ πράξης τῆς ψαλτικῆς τέχνης, τοὺς πανεπιστημιακοὺς διδασκάλους, τοὺς μουσικολόγους καὶ τοὺς ψάλτες, νὰ συμμετάσχουν ὡς ὁμιλητῆς στὸ συνέδριο. Καὶ πράγματι: «ὑπερτεσσαρακονταμελῆς μουσόμε-

---

* Τὸ παρὸν κείμενο δημοσιεύθηκε ἤδη δύο φορές: ἀφ' ἑνὸς μὲν στὸ περιοδικὸ Ἐκκλησία [Ἐπίσημον Δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἔτος ΠΑ', τεῦχος 4, Ἀθηναί-Ἀπρίλιος 2004, σσ. 278-281], ἀφ' ἑτέρου δὲ σὲ φυλλάδιο συνημμένο στὸν διπλὸ ψηφιακὸ δίσκο Ψάλατε συνετῶς τῷ Θεῷ-Β' [Β' Διεθνὲς Συνέδριο Μουσικολογικὸ καὶ Ψαλτικὸ «Θεωρία καὶ Πράξη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης». Τὰ Γένη καὶ Εἶδη τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς Μελοποιίας. Ἀθήνα 15-19 Ὀκτωβρίου 2003. Χρονικὸ καὶ Ψάλματα, Ἀθήνα 2005, σσ. 8-19] στὴν τελευταία μουσικὴ ἐκδοση καταχωρίζονται, ἐπιπροσθέτως, ἐπιλεγμένα ἀποσπάσματα τῶν –μνημονευόμενων ἐδῶ (στὶς ἐνότητες Γ'.5 καὶ Γ'.6)– ψαλμάτων, τόσο τῶν κατὰ τίς βραδινὲς ψαλτικὲς ἐκδηλώσεις, ὅσο καὶ αὐτῶν τῆς ἀρχιερατικῆς θείας Λειτουργίας στὸν μητροπολιτικὸ ναὸ τῶν Ἀθηνῶν.

κτος χορεία», δηλαδή οί σύεδροι-όμιλητές τοῦ ἐν λόγῳ συνεδρίου, ἀνταποκρίθησαν σ' αὐτήν τὴν πρόσκληση, συμπλήρωσαν τὸ συνημμένο στὸ ἐνημερωτικὸ φυλλάδιο δελτίο συμμετοχῆς καὶ ἐντὸς τῆς ὀρισθείσας προθεσμίας τῶν δύο περίπου μηνῶν μᾶς γνωστοποίησαν τὴ συμμετοχὴ τους στὸ συνέδριο, μὲ θέμα σχετικὸ πρὸς τὴ μνημονευθεῖσα θεματολογία.

Β'. Ὁ σχεδιασμός

Ὁ σχεδιασμός τοῦ συνεδρίου παρουσίασε, αὐτὴν τὴ φορά, μιὰν ἐνδιαφέρουσα πρωτοτυπία· φιλοδόξησε νὰ ικανοποιήσει τόσο τὴν ἀκραιφνῶς ἐπιστημονικὴ μουσικολογικὴ ἔρευνα, ὅσο καὶ τὴν μὴ ἐξαιρετέα καὶ ἀπόλυτα σεβαστὴ μερίδα τῶν μουσικολογούντων πρωτοψαλτῶν καὶ λοιπῶν μουσικοδιφῶν. Ἄλλὰ καὶ μίᾳ ἀκόμη παράμετρος, ἡ μὲ καλλιτεχνικὲς ἀξιώσεις πρακτικὴ ψαλτικὴ ἔκφραση, δὲν ἔμεινε ἐκτὸς τοῦ ὀργανωτικοῦ προγραμματισμοῦ μας. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ συνέδριο ἀναπτύχθηκε κατὰ τριπλῆ διαστρωμάτωση· προβλέφθηκαν τρεῖς, ἀμιγῶς ἐπιστημονικοῦ χαρακτήρα, πρωινὲς συνεδριάσεις, ἐκάστη τῶν ὁποίων (βάσει τῆς ἐξ ἀρχῆς ὀρισθείσας θεματολογίας) ἀφιερῶθηκε καὶ σὲ διαφορετικὸ κάθε φορά γένος τῆς ψαλτικῆς μελοποιίας. Ἐπιπροσθέτως, σὲ δύο ἀπογευματινὲς συνάξεις, δόθηκε ἡ δυνατότητα νὰ παρουσιασθοῦν, ἐπὶ δίωρο, ποικίλες (ἐλεύθερες, τρόπον τινά) ἀνακοινώσεις, ὄχι κατ' ἀνάγκη σχετικὲς πρὸς τὴ γενικότερη θεματικὴ τοῦ συνεδρίου. Τέλος, γιὰ τὸ βράδυ προγραμματίσθηκαν ψαλτικὲς ἐκδηλώσεις, ἀπὸ εἰδικὰ προσκληθέντες καὶ μετακληθέντες χοροὺς ψαλτῶν, μὲ τὴν παρουσίαση μουσικοῦ προγράμματος σύστοιχου πρὸς τὴ θεματολογία τοῦ συνεδρίου.

Γ'. Τὰ πεπραγμένα

Κατὰ τίς παρουσιασθεῖσες στὸ ἐν λόγῳ συνέδριο ἀνακοινώσεις ἐπισημάνθηκαν τὰ ἐξῆς: στὴν τελετὴ τῆς ἐπίσημης ἑναρξῆς, τὸ ἑσπέρας τῆς Τετάρτης, στὴ μεγάλη αἴθουσα τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀκούσαμε τὴ θεμελιακὴ, θὰ ἔλεγα, εἰσήγηση τοῦ καθηγητῆ Γρηγορίου Στάθη, μὲ θέμα «Προσδιορισμός τῶν Γενῶν τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς Μελοποιίας», μέσῳ τῆς ὁποίας οἰκοδομήθηκε, ἀναμφίβολα, ἡ πρώτη στερεῆ βάση γιὰ τὴ λεπτομερέστερη ἀνάπτυξη τῶν ἐπὶ μέρους ζητημάτων, ἐφ' ὅσον ὁ λόγος στὴ συνέχεια στράφηκε στὰ τρία γένη τῆς ψαλτικῆς μελοποιίας (παπαδικό, στιχηραρικὸ καὶ εἰρμολογικὸ) καθ' ἕκαστον:

-1-

Στή θεματική ένότητα τοῦ παπαδικοῦ γένους μελοποιίας παρουσιάσθηκαν ὀκτώ ἐνδιαφέρουσες πρωτότυπες εἰσηγήσεις, σχετικὲς μὲ συγκεκριμένα εἶδη ψαλμωδίας (γιὰ τὸν Ἀκάθιστο Ὑμνο μίλησε ἡ κ. Φλώρα Κρητικοῦ, γιὰ τὰ Χερουβικά οἱ κκ. Κωνσταντῖνος Καραγκούνης καὶ Ἀντώνιος Κωνσταντινίδης, γιὰ τὰ Κρατήματα ὁ κ. Γρηγόριος Ἀναστασίου καὶ γιὰ τὸν Πολυέλεο ὁ γράφων), ἐνῶ συμπληρωματικὰ λειτούργησαν καὶ οἱ ἀνακοινώσεις τοῦ κ. Δημητρίου Μπαλαγεώργου, γιὰ τὴ μελικὴ μεταχείριση τῶν ψαλμῶν τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ βυζαντινοῦ κοσμικοῦ τυπικοῦ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, τῆς κ. Εὐαγγελίας Σπυράκου, γιὰ τὶς προερχόμενες ἀπὸ τοὺς χειρόγραφους κώδικες τῆς λεγόμενης Παπαδικῆς πληροφορίες γιὰ τὰ ὄφρικια τοῦ πρωτοψάλτη καὶ τοῦ δομέστικου, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰσήγηση τῆς κ. Μαρίας Ἀλεξάνδρου, ποὺ προσέφερε μιὰν ἀδρομερῆ ἀνασκόπηση τῶν καταγεγραμμένων ἐρευνητικῶν τάσεων γύρω ἀπὸ τὸ μεῖζον θέμα τῆς ἐξήγησης τοῦ παπαδικοῦ μέλους.

-2-

Στή θεματικὴ ένότητα τοῦ στιχηραρικοῦ γένους μελοποιίας παρουσιάσθηκαν ἐννέα ἀνακοινώσεις. Ζωηρὸ ἐνδιαφέρον προκάλεσαν οἱ ἀπόψεις ἀφ' ἐνὸς μὲν τοῦ κ. Ἰωάννη Ἀρβανίτη, σχετικὰ μὲ τὴ δυνητικὴ διττὴ ἐξηγητικὴ προσέγγιση τοῦ στιχηραρικοῦ μέλους, ἀφ' ἐτέρου δὲ τοῦ καθηγητῆ Ἀντωνίου Ἀλυγιζάκη, ὁ ὁποῖος –βάσει μουσικολειτουργικοῦ προβληματισμοῦ– πρότεινε υἰοθέτηση νέας ὁρολογίας· ἰσχυρίστηκε ὅτι τὰ τρία γένη μελῶν περιγράφονται ὀρθότερα (κατὰ τὴν ἀποψή του) ὡς συστήματα τροπαρίων, συστήματα μελῶν καὶ συστήματα ἤχων, ἐφ' ὅσον ἀπὸ τὴν ἔρευνά του δὲν τεκμηριώνεται ἡ ὑπαρξὴ τοῦ παπαδικοῦ γένους. Οἱ ὑπόλοιποι ὁμιλητὲς ἀσχολήθηκαν μὲ εἰδικότερα, πλέον ἐξειδικευμένα, ζητήματα· λόγου χάριν, ὁ καθηγητὴς Christian Troelsgård μὲ τὴν παράδοση τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου, ἡ καθηγήτρια Gerda Wolfram μὲ τὶς στιχηραρικὲς συνθέσεις Γαβριὴλ τοῦ ἱερομονάχου καὶ ὁ κ. Nicolae Gheorghita μὲ τὴ νοθεσία πρὸς μαθητὲς Παναγιώτη τοῦ νέου Χρυσάφη. Ὁ κ. Θωμᾶς Ἀποστολόπουλος καὶ ὁ π. Κωνσταντῖνος Τερζόπουλος μᾶς πρόσφεραν μιὰ λεπτομερῆ ξενάγηση, ὁ μὲν στὸ Δοξαστᾶριο-Ἀναστασιματᾶριο Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, ὁ δὲ στὴν Ἀνθολογία Στιχηραρίου Κωνσταντίνου τοῦ πρωτοψάλτη, ἐνῶ ὁ κ. Παῦλος Χατζηπαππᾶς ἐπιχείρησε μιὰν ἐνδελεχῆ ἀναφορὰ στὶς σχετικὲς ἐντυπες ἐκδόσεις, ἐξετάζοντας τὰ εἶδη καὶ τὶς μορφές τῶν στιχηρῶν στὰ μουσικὰ βιβλία τῶν ιθ' καὶ κ' αἰώνων. Τέλος, ὁ κ. Ἐμμανουὴλ Γιαννόπουλος προβλημάτισε δημιουργικὰ τὴν ὁμήγυρη τῶν συνέδρων πάνω στὴ σχέση τοῦ ὕμνογραφικοῦ

λόγου πρὸς τὴν ἐκάστοτε ἐπιλεγόμενη μουσικὴ ἐπένδυσή του, παρ' ὅτι ἡ ἀνάγκη διόρθωσης τῶν συχνὰ ἀπαντῶντων σέ στιχηρὰ ἰδιόμελα ἢ προσόμοια προβλημάτων ἀδόκιμων χωρισμῶν φράσεων, παρατονισμῶν, ἀκόμη καὶ ἑλλειπτικῶν κειμένων ἀντιμετωπίσθηκε μὲ μεγάλη ἐπιφύλαξη.

-3-

Στὴ θεματικὴ ἐνότητα τοῦ εἰρμολογικοῦ γένους μελοποιίας παρουσιάσθηκαν ἕξι ἀνακοινώσεις ἐπ' αὐτῶν ἐπισημαίνω τὶς λεπτολόγες ἀναφορὲς τοῦ π. Σπυρίδωνος Ἀντωνίου στὴν παράδοση τοῦ μέλους τῶν αὐτομέλων καὶ τοῦ κ. Γεωργίου Κωνσταντίνου στὶς κατὰ χρωματικούς ἤχους μελοποιήσεις τῶν εἰρμῶν. Ὁ κ. Γεώργιος Χατζηθεοδώρου παρέδωκε μιὰν ἐποπτικὴ μνεῖα γιὰ τὸ εἰρμολογικὸ μέλος στὴν ἔντυπη καὶ προφορικὴ παράδοση, ἐνῶ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ κ. Ἀντωνίου Χατζόπουλου μᾶς ἐπισήμανε καὶ ὀρισμένες παιδαγωγικὲς διαστάσεις τῆς γενικότερης θεματολογίας τοῦ συνεδρίου (πῶς, δηλαδή, προβλεπόταν ἡ διδασκαλία τῶν γενῶν μελοποιίας στὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα καὶ στοὺς κανονισμοὺς τῶν πατριαρχικῶν μουσικῶν σχολῶν)· σχετικὴ ἦταν ἐν μέρει, ἂν καὶ εἰδικότερη, ἡ εἰσήγηση τοῦ κ. Χριστόδουλου Βασιλειάδη, ὅπου παρουσιάσθηκε ἐπιπροσθέτως καὶ ἕνας κυπριακὸς μουσικὸς κώδικας Καλοφωνικοῦ Εἰρμολογίου. Τέλος, ὁ καθηγητὴς Γρηγόριος Στάθης ἔθιξε ἐν κατακλειδί τοῦ συνεδρίου τὸ ἀπόλυτα ἐνδιαφέρον θέμα τῆς ἐξήγησης τοῦ Εἰρμολογίου Μπαλάση τοῦ ἱερέα καὶ νομοφύλακα, ὅπως ἀποτυπώνεται στὸν ἀγιορειτικὸ κώδικα Κουτλουμουσίου 440.

-4-

Ὡς πρὸς τὶς κατὰ τὶς ἀπογευματινὲς συνάξεις παρουσιασθεῖσες, εἴκοσι συνολικὰ, ὀλιγόλεπτες εἰσηγήσεις, διακρίνω τὶς ἐξῆς βασικὲς ἐνότητες παρεμβάσεων:

α'. Ἀναφορὰ σέ εἰδικὰ διαστηματικά ἢ καὶ σέ σημειογραφικὰ ζητήματα τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης.

Γιὰ τὴν πρώτη περίπτωσι σχετικὲς ἦταν οἱ εἰσηγήσεις τοῦ καθηγητῆ Χαράλαμπου Σπυρίδη, τοῦ κ. Δημητρίου Σουρλατζῆ καὶ ἐν μέρει τοῦ κ. Ἀθανασίου Καραμάνη, ἐνῶ στὴ δεύτερη παράμετρο ὑπενθυμίζω τὴν παρέμβαση τοῦ κ. Δημητρίου Νεραντζῆ, ἀλλὰ καὶ τὶς παρουσιασθεῖσες ἀπὸ τοὺς κκ. Ἰωάννη Σούκη καὶ Βελισσάριο Γκεζερλῆ μεθόδους στοιχειοθεσίας μουσικῶν κειμένων μέσῳ ἠλεκτρονικοῦ ὑπολογιστῆ.

β'. Ἐνασχόληση μὲ συγκεκριμένα, αἰσθητικοῦ χαρακτήρα, θέματα τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης.

Λόγου χάριν, ἡ ψαλτικὴ ἔκφραση τοῦ Ἰακώβου Ναυπλιώτη, ποὺ παρουσιάσθηκε ἀπὸ τὸν κ. Θεόδωρο Βασιλείου, ἢ ἡ μορφολογικὴ ἀνάλυση

τῶν δοξαστικῶν τοῦ β' ἤχου τοῦ Δοξασταρίου Ἰακώβου τοῦ πρωτοφάλη, πού παρουσιάσθηκε ἀπὸ τὸν κ. Ἀνδρέα Λανάρα, ἀκόμη καὶ ἡ περὶ ρυθμοῦ εἰσήγησις τοῦ κ. Πολυχρόνη Νταλάση.

γ'. Παρουσίαση δεδομένων τρέχουσας μουσικολογικῆς ἔρευνας.

Ὅπως ὁ ἐντοπισμὸς ἐνὸς ἀκόμη αὐτόγραφου Ἀθανασίου τοῦ δομέστικου, ἀπὸ τὸν κ. Μιχαὴλ Στρομπάκη, ἢ καὶ ἡ ἀναφορὰ στὴ ρουμανικὴ μουσικὴ παράδοσις (ιδίως μὲ ἐπίκεντρο τὴ μονὴ τῆς Πούτνας), ἀπὸ τὸν κ. Traian Osneanu.

δ'. Ἐπισήμανση ἐξειδικευμένων θεωρητικῶν διδασκαλιῶν.

Γιὰ παράδειγμα, ἡ παρέμβασις τοῦ κ. Μιλτιάδη Παππᾶ, σχετικὰ μὲ τὸ πρὸς διδασκαλία τῆς Ψαλτικῆς ἀρμοδιώτερο μουσικὸ ὄργανο, ἀλλὰ καὶ ἡ περιγραφὴ τοῦ θεωρητικοῦ πονήματος Παναγιώτη τοῦ Ἀγαθοκλέους, ἀπὸ τὸν κ. Ἰωάννη Παπαχρόνη.

Ἰδιαιτέρα πρέπει νὰ τονισθεῖ ἡ παρουσία σ' αὐτὲς τίς ἀπογευματινὲς παρεμβάσεις μιᾶς ομάδας νέων ἐρευνητῶν μουσικολόγων, ὑποψήφιων διδασκτῶν Βυζαντινῆς Μουσικολογίας στὰ μουσικὰ τμήματα τῶν πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Μακεδονίας, οἱ ὅποιοι παρουσίασαν ἀποτμήματα τῆς σχετικῆς ἔρευνάς τους· ἀξίζει, νομίζω, νὰ μνημονευθοῦν ἀναλυτικὰ, ὀνομαστικὰ καὶ κατὰ τοὺς τίτλους τῶν παρεμβάσεών τους:

Γεώργιος Ζήσιμος:	Ἡ ψαλτικὴ παράδοσις κατὰ τὸν 13' αἰῶνα στὴ μονὴ Ἰβήρων.
Ἰωάννης Λιάκος:	Θεσσαλονικεῖς μελουργοὶ τοῦ 18'-19' αἰῶνος.
Σεβαστὴ Μαζέρα:	Τὰ μεγαλυνάρια θεοδοκία τῆς ψαλτικῆς τέχνης.
Γεώργιος Σμάνης:	Ἐξωτερικὸ μέλος.
Βασίλειος Βασιλείου:	Τὸ «νέο ἀργὸ στιχηραρικὸ» εἶδος μελοποιίας.
Γεώργιος Πατρῶνας:	Διδακτικὴ-παιδαγωγικὴ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς.

Ἡ εὐμέθοδη, συστηματικὴ καὶ τεκμηριωμένη, προδρομικὴ ἐκθεσις τῶν πορισμάτων τῆς ὡς τώρα ἔρευνάς τους, προοιωνίζεται ἀναμφίβολα τὴν εὐδόκιμη μελλοντικὴ ἀνέλιξή τους καὶ δημιουργεῖ εὐλογα χρηστὲς ἐλπίδες, τόσο στοὺς ἐπιβλέποντες καθηγητὲς τους (τοὺς κκ. Γρηγόριο Στάθη καὶ Ἀντώνιο Ἀλυγιζάκη), ὅσο καὶ στὸ σύνολο τῆς βυζαντινομουσικολογικῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος.

-5-

Τελειώνω μὲ δυὸ λόγια γιὰ τίς βραδινὲς ψαλτικὲς ἐκδηλώσεις. Τὴν Παρασκευὴ (17ῃ Ὀκτωβρίου) εἶχαμε τὴ σπάνια, πραγματικὰ, εὐκαιρία νὰ ἀκούσουμε ἀμφοτέρους τοὺς χοροὺς τῶν παλαίφατων ἱεροψαλτικῶν σωματείων Θεσσαλονίκης καὶ Ἀθηνῶν. Χωρὶς ὑπερβολή, ἢ ἀπὸ μνήμης

χοραρχία του άρχοντα πρωτοψάλτη κ. Άθανασίου Καραμάνη, παλλόμενη από νεανικό, στην κυριολεξία, σφρίγος, ήταν μιá συγκλονιστική έμπειρία για όλους μας. Άλλά και για τον άθηναϊκό χορό πρέπει ιδιαίτερα να χαιρετισθεί ή άρτια ψαλμώδηση του στιχηροῦ ιδιόμελου του παλαιου βυζαντινου Άναστασιματαρίου Δευτε, λαοί, ύμνήσωμεν, άκόμη και ή συμπερίληψη στο πρόγραμμα του σπάνια ψαλλόμενου δίστιχου πολυέλεου Δούλοι, Κύριον Γρηγορίου του πρωτοψάλτη, σε ήχο τρίτο. Το βράδυ της Πέμπτης (16ης Οκτωβρίου) ή «Έλληνική Βυζαντινή Χορωδία» του Λυκούργου Άγγελόπουλου έδωσε μιάν από τις πλέον προσεγμένες παραστάσεις της: αν και δύσκολα μπορεί κανείς να ξεχωρίσει κάποιο από τα ψαλέντα μέλη, δέν είναι δυνατόν να άποσιωπηθεί ή, με καταπλήσσουσα ακρίβεια, εύφωνική και εύρυθμη άπόδοση του (έκ του βυζαντινου στιχηραρίου) ιδιόμελου "Οτε τῷ Σταυρῷ... Την εικόνα των παρουσιασθέντων χορών ψαλτῶν συμπλήρωσε ό κατά την έναρξη του συνεδρίου (και υπό τη χοραρχία του γράφοντος) έμφανισθείς χορός των «Μαϊστόρων της Ψαλτικῆς Τέχνης», που (πρός τοίς άλλοις) άπέδωσε και ένα μέλος-σύμβολο της εύκταίας άέναης μαθητείας μας στη μουσική έπιστήμη: τή μέθοδο του νέου Χρυσάφη "Ο θέλων μουσικήν μαθεῖν, κατ' έξήγηση του Γρηγορίου Στάθη.

-6-

Ο χορός των «Μαϊστόρων της Ψαλτικῆς Τέχνης» πρωτοστάτησε και κατά την καταληκτήρια του συνεδρίου πανηγυρική άρχιερατική θεία Λειτουργία, στον ιερό μητροπολιτικό ναό Άθηνῶν, ιεουργοῦντος του μακαριωτάτου άρχιεπισκόπου Άθηνῶν και πάσης Ελλάδος κ. Χριστοδούλου: υπό τη χοραρχία του καθηγητή Γρηγορίου Στάθη έψαλε από το δεξιό αναλόγιο του καθεδρικού ναου, του εύωνύμου χοροῦ καταληφθέντος από την (υπό τη διεύθυνση του κ. Έμμανουήλ Σουργιαδάκη) «Βυζαντινή Δημοτική Χορωδία Ηρακλείου Κρήτης». Άμφότεροι οί χοροί άπέδωσαν τά έπιλεγμένα για τον όρθρο και τη θεία Λειτουργία μέλη με ζηλευτή τεχνική άριότητα. Μνημονεύω ιδιαίτερα: από μέν την άκολουθία του όρθρου: το μέλος της γνωστής εύχης Τὸν δεσπότην και άρχιερέα ήμῶν, που έψάλη πλήρες κατά δίχορη έκδοχή, τη σπανιώτατα έρμηνευόμενη (συντετμημένη από τον Γεώργιο Ραιδεστηνό) σύνθεση του Ζ' έωθινοῦ, την σε πρώτο ήχο μελωδικώτατη δοξολογία Παρθενίου ιερομονάχου του Μετεωρίτου και τη μεγαλοπρεπέστατη έκτός του βήματος ένδυση του άρχιεπισκόπου υπό τους άρμονικούς ήχους του όφειλόμενου στον μαϊστορα Ίωάννη τον Κουκουζέλη πρωτογενοῦς μέλους του "Ανωθεν οί προφήται: από δε την άκολουθία της θείας Λειτουργίας: τη ρυθμικώτατη ένότητα

τῶν Τυπικῶν καὶ τῶν Μακαρισμῶν, τὸ περίφημο Τρισάγιο-Δύναμις Ἐένου πρωτοψάλτη τοῦ Κορώνη, τὸ θαυμάσιο ἀργὸ Χερουβικὸ τοῦ πρώτου ἤχου κατὰ μέλος Γρηγορίου τοῦ πρωτοψάλτη, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ τὸν ἀσπασμὸ ψαλλόμενη, σὲ δεύτερο ἤχο, ἄγνωστη ἐν πολλοῖς σύνθεση Ἰωάννου τοῦ πρωτοψάλτη Πατέρα, υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα. Τὸ κατὰ τὸ πέρας τῆς θείας Λειτουργίας ψαλὲν «μνημόσυνον πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων καὶ ψαλάντων τῷ Θεῷ καὶ τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ, ἐν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις, ἐν πόλεσι καὶ χωρίοις καὶ ἐρημίαις καὶ ἀσκητηρίοις καὶ ἀπανταχοῦ γῆς» ἀποτέλεσε συγκινητικὴ ὄντως κατακλειδα τοῦ ἐν λόγῳ Β' Διεθνoῦς Μουσικολογικοῦ Συνεδρίου, ποὺ κατὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογικὴ διδασκαλία «συνῆψε εἰς ἓν» τοὺς κατὰ τὴ στρατευόμενη καὶ τὴ θριαμβεύουσα ἐκκλησία χοροὺς τῶν φθεγγομένων τὸν «τῶν ἑορταζόντων καθαρὸν ἤχον, τῶν βοώντων ἀπαύστως τό· Κύριε, δόξα σοι».

* * *

Ταῦτα ἐμπνεύσθηκε καὶ σὺν Θεῷ ἀποπειράθηκε νὰ βάλει σὲ πράξη ἡ ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ ἐν λόγῳ συνεδρίου. Θὰ κλείσω δανειζόμενος μιὰν ἀπὸ τίς ποιητικότερες, πιστεύω, καταληκτικῆς ἀποστροφῆς ποὺ ἀκούσθηκαν κατὰ τὸ συνέδριο:

*Ἦδυνθείη αὐτῷ τε καὶ ὑμῖν ἡ διαλογὴ ἡμῶν,
ἡμεῖς δὲ εὐφρανθησόμεθα ἐπὶ τῷ Κυρίῳ.*